

कालिदासाचे जीवनविषयक तत्त्वज्ञान

जीवन म्हणजे जन्मापासून मृत्यूपर्यंतचा प्रवाह. मग तो मानवाचा असेल किंवा मानवेतर सृष्टीचा असेल. हे जीवन कोणाच्या वाटणीला कसे येईल हे सांगता येत नाही. पण सर्वसामान्यपणे प्रत्येकाचे जीवन हे सुखदुःखमिश्रित असते. फक्त सुख किंवा फक्त दुःख जीवनात मिळालेली व्यक्ती दुर्मिळ. पण चडसा घालेल त्याप्रमाणे जग दिसते, तद्वत् जीवनाकडे पाहण्याचा ज्याचा जसा दृष्टिकोन असतो तसे त्याला सुखदायक किंवा दुःखदायक जीवन वाटते. कोणाला जीवन हे शाप वाटेल, तर कोणाला वरदान. मानवेतर सृष्टीमध्ये जीवनाचे हे विविध रंग आपल्याला दिसणार नाहीत. कारण परमेश्वराने त्यांना विचारशक्ति दिलेली नाही. पण ही विचारशक्ति मानवाला बहाल केलेली असल्यामुळे स्वतःच्या बुद्धीनुसार मानव जीवनाकडे पाहतो व त्यामध्ये विविध रंग भरतो, सुखाचे, दुःखाचे, भीषणतेचे, उदासीनतेचे, हास्यविनोदाचे इ. हे विचार मानवामध्ये विविध प्रवृत्तींना जन्म देतात. त्यानुसार मनुष्य रागीट, आनंदी, दुःखी, लोभी वा उदासीन बनतो. अशा विविध स्वभावाच्या चित्रविचित्र व्यक्ती आपल्याला आयुष्यांत भेटतात. पण कालांतराने आपण त्यांना विसरूनही जातो. पण लेखकांचे असे नसते, येणा-या प्रत्येक अनुभवाची, घडणा-या प्रत्येक घटनेची, आणि भेटणा-या प्रत्येक व्यक्तीची नोंद त्याच्या संवेदनशील मनांत होते, स्वदेह नव्हे तर ती त्याला विचारप्रवर्तक ठरते. आणि कालिदास हा कांही सर्वसामान्य लेखक वा कवि नव्हता, तर तो महाकवि होता, अद्भूत विद्वान, आणि प्रतिभावंत होता. म्हणूनच तो "सत्यज्ञोष्क" होता. जीवनातील सर्व गोष्टींच्याकडे तो सूक्ष्म दृष्टीने पाहात असे, आणि त्यातील विचारमंथनातून त्याला जीवनाची जी तत्त्वे गवसली ती त्याच्या ग्रंथात सर्वत्र विखुरलेली आपल्याला दिसतात. ही तत्त्वे जीवनाची गहनता आणि गंभीरता दर्शविणारी आहेत. ही तत्त्वे वेगवेगळ्या प्रकरणानुसार त्या त्या ठिकाणी मांडली आहेत.